

Dr. Zoltan Mesaroš (Mészáros Zoltán)

Trg Slobode 1/III Subotica, Istorijski Arhiv Subotica

mzolta3@gmail.com

Promena političkih elita u Ugarskoj kao rezultat događanja u Prvom svetskom ratu

Sažetak: U Ugarskoj pre Prvog svetskog rata nije postojala jednobrazna politička elita. Postojale su duboke pukotine u njoj u zavisnosti od odnosa prema revoluciji 1848. i nagodbe 1867. godine. U parlamentu se nisu isticale ideje socijalizma i građanska ideologija nalik zapadnoj, zbog visokog cenzusa, pa je ona uglavnom delovala izvan parlamenta. Postojala je radikalna građanska ideologija i razne vrste socijalizma. Rad parlamenta, ideje koje 'e se javiti, visoki cenzus i jo[mnoge stvari će se promeniti do kraja i na kraju „Velikog rata“.

Ključne reči: Mađarska/Ugarska, Prvi svetski rat, raspad Austro-ugarske, Trijanon, konsolidacija zemlje

1. Uvod

Političke elite u Mađarskoj/Ugarskoj imaju veoma duboke korene,¹ koji dosežu u srednji vek. Klasična feudalna elita, nije imala nacionalni karakter, tako su ugarski/mađarski plemići mogli da budu i Srbi, i Nemci i sinovi ostalih naroda koji su dospeli do te titule doprinevši ugarskom/mađarskom kralju nekom zaslugom.

U devetnaestom veku, pre revolucije 1848/49. su već postojale „protostranke“², koje su već načele pitanja koja će biti aktuelna i posle

---

¹http://politologia.tk.mta.hu/uploads/files/archived/7054_0_Alkotmanyozas_Magyarorszagon_III_3.pdf.pdf

² Vida István (Edit.): Magyarországi politikai pártok lexikona (1846-2010). I kötet. Gondolat Kiadó – MTA – ELTE Pártok, Pártrendszer, Parlamentarizmus Kutatócsoport, Budapest 2011. 19. str.

Prvog svetskog rata. Ipak u funkcionisanju političkih stranaka je 1867. godine preokret jer je Austro-Ugarska nagodba donela suštinske promene. Habzburška Monarhija je ušla u fazu države ustavnog karaktera, jer je sama nagodba bila podloga svih prava unutar državne zajednice.³ Ugarska/Mađarska je imala vladu, a državni sabor je imao neke ingerencije na nivou čitave Austro-Ugarske države, a u mađarskom delu tog carstva je njena politička elita zakonima uređivala društvo. Vodenje spoljne politike, i vojna pitanja su bila zajednička (i njihovo finansiranje). Vojna i spoljno politička pitanja će postati veoma važne krajem Prvog svetskog rata čti će kobno da bude za Ugarsku/Mađarsku. Međutim funkcionisanje dvojne monarhije u miru je pružalo čak i bolje uslove za mađarski deo Monarhije.⁴

Parlamentarizam je rekonstruisan od vremena pre revolucije i imalo je dva nivoa odlučivanja: Gornji i Dolnji dom. Istorijski je gornji dom bilo mesto za aristokraciju dok je dolnji dom predstavljao niže slojeve. Već od revolucije se smanjuje uticaj Gornjeg doma. 1848-e se realizovala ideja, da u principu u zavisnosti od cenzusa svaki građanin može da glasa. Tada su se pojavili kandidati, koji su bili izglasani u zavisnosti od toga koliko je s njima zadovoljno biračko telo. To je tada bilo moderno, ali su se stvari u Evropi brže menjale, i Ugarski/Mađarski sistem je postao zaostao i retrogradan.

2. Problemi u predstavničkom sistemu

Sistem koji je nastao 1867. godine, iako je veoma dobro osmišljen, nije doneo srazmerno predstavničko telo u parlamentu. U parlamentu se nije oslikavalo stanovništvo Ugarske. Sledeća karakteristika ovog sistema je bio, da su birači vodili računa o predstavnicima koji su njihovim glasom ušli u parlament, tako da im ideja stranaka nije bila simpatična, jer bi zbog opšteg interesa mogao da se zapostavi interes birača tj. uže zajednice koja delegira predstavnika. U to vreme su stranke nastajale u parlamentu, nakon, a ne pre izbora.

---

³ Galántai József: A Habsburg-Monarcia alkonya. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985. 9. str.

⁴ Galántai József: A Habsburg-Monarcia alkonya. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985. 159. str.

Problemi Mađarske/Ugarske uglavnom su poticali iz političkog sistema, čiji je srž bio loš predstavnički sistem. U parlamentu su sedeli poslanici koji nisu predstavljali većinu žitelja Ugarske/Mađarske.

2.1. Problemi u radu parlamenta

U parlamentu je bilo dve velike grupacije. Oni koji su bili za nagodbu zvali su se 67-aši (67-esek), a oni koji su bili protiv 48-aši (48-asok). Unutar tih stranaka je nastao još jedan politički rascep, među liberalima i konzervativcima. U međuvremenu su nastale i stranke koje su predstavljale neke slojeve društva, koji nisu mogli da artikuliraju svoje interese u parlamentu zbog cenzusa. Zastareli model iz 1867. godine nije niko hteo menjati, jer promenom jednog dela bi se otvorio čitav niz pitanja, tako da nisu našli alternativu zaostajanju političkog sistema. Vreme nižih slojeva u parlamentu dolazi tek posle 1918. godine.

Parlamentarci su veoma često menjali svoja opredeljenja, i bili u različitim strankama, zbog toga je politička elita prilično bila jednobrazna u smislu da su se stalno ista lica pojavljivala, a u isto vreme je bila uzburkana, jer su se osnosi između stranaka brzo menjali. Uz napredne odluke Ugarska elita je imala propust koji će biti jedan od kobnih, naime ona je bila u demokratskom deficitu, jer je glasačko telo bilo malo. Ona je određena oko 1848. godine, i posle Nagodbe je ostala ista, a sistem, nekada moderan i napredan, nije već funkcionisao početkom 20. veka. Reforma koju su sproveli 1913. godine nije donela bitnu promenu, jer je samo 20-25% muškog stanovnika imalo glasačko pravo.

Među novinama je značajna i prepoznatljiva bila Nepsava (Népszava) koja je jasno bila opredeljena prema levici, i koja je upozoravala na moguće posledice rata.⁵ Uz nje su izlazile konzervativne i zabavne novine, koje nisu bile toliko jasno opredeljene.

Iz svega ovog proizilazi, da je dobar deo stvarnih problema ostao van vidokruga predstavnika u parlamentu.

---

⁵ Ćorović Miloš: Admiral na belom konju. Narodna knjiga Beograd, 1981. 17. str.

2.2 Nacionalno pitanje

Pošto je predstavnički sistem bio problematičan, predstavnici raznih nacija nisu mogli dobro da artikulišu svoje interese u parlamentu.⁶ Jedan čudan aspekt nagodbe je bio i to, što su nacionalna pitanja, i njihovo rešenje prebačeni na teret mađarske političke elite, koja to nije uzimala u obzir dosta ozbiljno. Istina je da je Ugarska/Mađarska imala velik broj manjina, ali je među njima najveći bio broj Rumuna (između 14 i 15%), dakle manjine posmatravši ih odvojeno nisu bile brojne.⁷ A u parlamentu su mislili, da su problem manjina rešili sa zakonom iz 1868. godine

Sve u svemu nije najveći problem u Mađarskom/Ugarskom parlamentu bio problem nacionalnih manjina, ali je on u „Velikom ratu“ postao najkobniji izazov, jer je jedan od principa podele teritorija Ugarske/Mađarske upravo bio vezan s manjinama, mada su tom principu dodavani i drugi, tako da je Mađarska izgubila teritorije na kojima su u velikom broju, čak i u većini živeli Mađari. Parlamentarna politička elita je tokom rata načinila i veći promašaj, jer je zakonski regulisala da se srpsko i ukrajinsko stanovništvo (brojno u Austrijskom delu carstva) tretira tzv. „Posebnim zakonom“.⁸ Da bi se ovo pitanje bolje sagledalo, treba reći, da ni većinski narod, Mađari nisu bili zadovoljni političkim sistemom. I dobar deo njih je isto želeo promenu, mada nisu imali toliko jasan stav kao manjine, čiji se cilj mogao lako definisati – želja ujedinjenja sa zemljom maticom. Ciljevi Mađarskog naroda su se mogli izneti na mnogo komplikovaniji način kao što su i problemi u austro-ugarskoj državi bili kompleksniji.

2.3 Problem radničke klase

Ugarska/Mađarska je bila u brzom razvoju krajem 19. i početkom 20. veka. Proizvodnja industrije je rasla na 120 %, međutim taj razvoj se ostvario tako što su radnici bili veoma iskorištavani, a 1905. godine ih je

---

⁶ Čorović Miloš: Admiral na belom konju. Narodna knjiga Beograd, 1981. U svojoj knjizi (na primer 13 str.) često naglašava šovinizam, što je preterivanje. Mađarska politička elita je bila zainteresovana da integriše nacionalne manjine, pri čemu im je model bio francuski model, koji se ostvario već oko 1789. godine. Šovinizam će se tek pojaviti u Drugom svetskom ratu, i ne u svim slojevima društva. Ono što je bilo prisutno oko raspada Mađarske/Ugarske je neizmeran bol i srdžba, koja će dati dinamiku politici sledećih godina i decenija.

⁷ Galántai József: A Habsburg-Monarcia alkonya. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985. 167. str.

⁸ Galántai József: A Habsburg-Monarcia alkonya. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985. 301. str.

bilo 100 000 nezaposlenih.⁹ To je značilo duboko neimaštvo, i velik broj loše plaćenih radnika. Oni će biti oslonac socijalista i komunista.

Radnici su organizovali i proteste, među njima je najzapaženiji onaj iz 1905. i iz 1912. Te demonstracije su bile masovne, a ove druge se nazivaju "crveni četvrtak", zbog prolivene krvi, naime, 4 demonstranata je ubijeno.

2.4 Problem sela

U ugarskoj je zemlišni fond bio u čudnom stanju, naime dešavalo se umanjeње prosečnog poseda. Tako je početkom 20. veka ogroman broj seljaka živelo na rubu egzistencije, u kućama veoma niskog konfora (zemunice), a osim intelektualaca koji su uočili problem niko se nije brinuo o njima. Oni su bili podložni bilo kojoj ideologiji koja im je nudila deobu zemlje. Mnogi od njih (a i radnika) napušta zemlju i seli se uglavnom u SAD.

Politička elita je probleme sela ignorisala još više nego probleme radnika. Ali su neke stranke, pogotovo Stranka malih posednika (Kisgazda Párt) počeli to da artikulišu.¹⁰

Problem sela i radničke klase su bili izvor najvećeg dela društvenih problema iz kojih vuku dinamiku ostali problemi, i događaji, većim delom dvadesetog veka.

2.5 Problem jevreja i zemljoposedničkog plemstva

Specifičan je bio problem jevreja u Mađarskoj. Naime, u nekim intelektualnim zanimanjima, a i u zanimanjima koja su vezana za industriju i novčana ulaganja, daleko su prednjačili u društvu, dok je sa druge strane bilo sve više plemića bez značajnijih zemljišnih poseda, koji su mnogo skromnije živeli. Između ta dva sloja je postojala velika netrpeljivost. Neki političari su zbog toga nastupali antisemitski, dok su drugi podržavali jevrejsku zajednicu, naglašavajući njihov doprinos državi.¹¹

---

⁹ Čorović Miloš: Admiral na belom konju. Narodna knjiga Beograd, 1981. 12. str.

¹⁰ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris, Budapest, 2000. 82. str.

¹¹ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris, Budapest, 2000. 72. str.

3. Kraj I svetskog rata, i promene političke elite (Revolucija jesenjih ruža – građanska demokratska revolucija)

"Mir, demokratija, nezavisnost"¹²

Ugarsko/mađarsko društvo je, ne puno posle početka rata, shvatilo, da su u ratu žrtve neminovne, i da će to uništavati ne samo direktno žrtve, nego i na indirektan način njihove porodice. Dakle, euforija koju su uspeali da stvore tadašnji političari i mediji, brzo je splasnula. Posle toga su došle mučne godine. Rat je poprimio dimenzije „totalnog rata“, dakle, osim rata na frontu i „rat ekonomija“ i iskorištavanje svake manjkavosti je uzelo maha. Kraj Prvog svetskog rata, i raspad društveno-političkog i ekonomskog sistema, i revolucionarni pokret je rezultirao ostavkom vlade Vekerlea (Wekerle Sándor) da da ostavku. Pre njega su već bili smenjeni Ištvan Tisa (Tisza István)¹³ na insistiranje od strane vladara, a i Moric Esterhazi (Esterházy Móric) Koji nije mogao da ima stabilnu vladu. Tisa je bio klasični predstavnik veleposedničkog plemstva, sa velikim zemljišnim posedom.¹⁴ Dakle u rukovođenju Mađarske/Ugarske je nastao problem brzih ostavki, koji je nagovestio pad dotadašnje političke elite. I Mihalj Karolji i Ištvan Tisa su izjavili da su rat izgubili¹⁵ To je označavalo početak jednog burnog perioda, novog za mađarsku državnost. Građani nisu bili obavешteni o događajima na Balkanskom frontu. O probijanju Solunskog fronta su prve informacije sigle skoro sa dve sedmice zakašnjenja.¹⁶

U mađarskom parlamentu je postojalo jedno nepisano pravilo, da se o ratu ne diskutuje tj. da se vlada ne napada zbog toga. Na početku

---

¹² Slogan Karoljijevih istomišljenika. Magyarország Története 1918-19, 1919-1945. Akadémiai kiadó, Budapest 1988. 8/1 41. str.

¹³ Tisa je bio protiv ulaska u rat, ali je Konrad fon Hetzendorf (Franz Conrad von Hötzendorf) imao na umu početak rata, kao odmazdu za sarajevski atentat, a još pored toga viziju o zadobijanju novih teritorija. Tisa je bio i protiv proširenja, zbog toga što bi tako broj Slovena prevagnulo u stanovništvu Habzburške Monarhije. Romsics Ignác: A 20. század rövid története. Rubicon Könyvek, 2007. 173. str.

¹⁴ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris, Budapest, 2000. 69. str.

¹⁵ Rokai-Dere-Pal-Kasaš: Istorija mađara, Clio, Beograd, 2002. 530. str.

¹⁶ Magyarország Története 1918-19, 1919-1945. Akadémiai kiadó, Budapest 1988. 8/1 39. str.

rata, čak i sindikati i levičarske stranke nisu otvarali to pitanje.¹⁷ Međutim, zbog poteškoća, i što Mađarska nije imala ratne ciljeve, od 1916. godine radikalna opozicija počinje sa napadima na vladu. Nju su činile stranke Za nezavisnost i 48-ška (Karoljijeva) stranka (Függetlenség és 48-as (Károlyi) párt), Državna građanska radikalna stranka (Országos Polgári Radikális Párt), i Mađarska socijaldemokratska stranka (Magyar Szociáldemokrata Párt). A već je i formirano Mađarsko nacionalno veće 23-24. oktobra 1918. godine (u 12 tačaka su sumirali svoj program)¹⁸. Stanovništvo se nadalo boljitku svog života. Ali su se na tlu Ugarske/Mađarske formirala i druga nacionalna veća. Već se naveliko raspravljalo o podeli zemljišta seljacina i o formi države. Mađarska država je doživela duboku krizu, koja je bila u toliko velika, da se može nazvati i krizom identiteta.

Karolyi je od namesnika vladara Jozefa (József Nádor) dobio nalog 31. oktobra da formira vladu, istog dana kada su ubili Tisu. Jozef je nastupao u ime mađarskog kralja. Mađarska tada više nije u ratu, ali se ne bi moglo reći ni to da je u miru.¹⁹ Karolyi nije imao državničkog iskustva. Ubrzo posle toga dva doma zakonodavstva prestaju da funkcionišu (Donji dom je doneo odluku o svom raspuštenju, a Gornji dom je prestao sa radom). To je dakle bio kraj političke elite, koja je uvela Mađarsku/Ugarsku u „Veliki rat“. Posle toga je Mađarsko nacionalno veće proglasilo da je Mađarska nezavisna republika (16. novembra 1918. godine, to je tzv. Prva mađarska republika). Tako su prekinuli tradiciju kraljevstva koje je bilo temelj mađarskog/ugarskog uređenja i pravnog sistema od skoro jednog milenijuma, a takođe je prekinuta tradicija vladavine Habzburgovaca od skoro četristo godina. Ali to nije bilo teško u Budimpešti, jer je javno mnjenje, već i pre ovih događanja bilo veoma antimonarhistički raspoloženo.²⁰

---

¹⁷ Balogh-Gergely-Izsák-Jakab-Pritz: Magyarország a XX. században. Kossuth Könyvkiadó, 1985. 57. str.

¹⁸ Romsics Ignác (edit): Magyarország története. Akadémiai kiadó, Budapest, 2007. 775. str.

¹⁹ Ormos Mária: Magyarország a két világháború korában (1914-1945). Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998. 24. str.

²⁰ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris, Budapest, 2000. 70.

U to vreme su manjine unutar Mađarske održavali svoje sabore na kojima su deklarirali nezavisnost.²¹ Tako da po tom pitanju nije bilo nade za uspeh bilo koje vlade.

Horti (Horthy Miklós) ima veoma loše mišljenje o Karoljiju. U svojim memoarima kaže da je on defetista, i da se kao mladić posvetio neodgovornom životu tražeći zadovoljstvo na različite načine, i da se konačno okrenuo protiv svog staleža, otvorivši vladu raznim neisprobanim kadrovima iz redova socijalistički orijentisanih osoba.²² Karolji je zaista brzopleto započeo i imovonsku reformu, koju zbog brzopletosti nije bilo moguće ostvariti. Cilj mu je bio i da se odvoji od Austrije, i tako da se rasformira Austro-Ugarska. Zbog toga se trudio da potpiše prekid vatre, kao predstavnik Mađarske/Ugarske, ali je to imalo svoju cenu, Franš Depere (Louis Franchet d'Espèrey), i Viks (Fernand Vix) su nudili sve lošije uslove. Zapravo je Viksov dokument (1919. februar 29.) bio zadnji udarac, koji je srušilo vladu Karoljija.

Karolji je imao radikalno desničarski pokret kao opozicija (MOVE – Magyar Országos Védegylet) Mađarski državni savez za odbranu. Koji su zahtevali da se zaštite granice Ugarske/Mađarske.

U tim mesecima su promene u strankama bila dinamične. Javljaju se nove stranke, neke nastaju razdvajanjem starijih stranaka, negde se one prekombinuju. Ne može se znati u kom pravcu bi se razvijala Mađarska/Ugarska, jer ubrzo, posle Viksovih tačaka (od 20. marta 1919) ujedinjuje se iza leđa Karoljija i osvaja vlast Mađarska socijaldemokratska stranka (Magyar Szociáldemokrata Párt) i Stranka komunista mađarske (Kommunisták Magyarországi Pártja) 26. aprila. Socijaldemokrati su bukvalno iz zatvora oslobodili svoje političke partnere. Irealna nada im je bila, de će ih Sovjetski savez pomagati u ostvarenju njihove politike. Nova elita se svrstala u Socijalističku-komunističku stranku radnika mađarske (Szocialista-Kommunista

---

²¹ Siklós András: A Habsburg-Birodalom felbomlása. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987. 240-271. str. (Autor detaljno opisuje svaki događaj svake nacionalne zajednice)

²² Horthy Miklós: Emlékirataim. Európa História, 1990. 115 i 116. str.

Munkások Magyarországi Pártja). Njihov je deklarirani cilj bio da sruše kapitalistički poredak. Vladu su zvali Vlada revolucionarnog veća (Forradalmi Kormányzótanács). Za vreme Karoljijeve vlade su znatno proširili broj glasača, donet je zakon o podeli oranica, i garantovali su samoopredeljenje Slovaka, Rusina i Nemaca.

Karoljijev sistem se nije mogao održati, jer je sam bio krhke građe, a u Evropi su se tada dešavali strašno veliki „potresi društava“. Tada nije bilo moguće da se reše gorući problemi, zbog kojih je počela revucija jesenjih ruža, a nervoza i nestrpljivost stanovništva se nije smanjivala. Karolji je morao da napusti političku pozornicu kao i njegovi najbliži saradnici.

Najveća tragedija Karoljija, a i za čitavu državu je bilo to što sile Antante, predvođene Francuskom, nisu uopšte uzimali u obzir vladu Karoljija, koji je bio oduševljen njima.²³

4. Nova komunistička elita (Revolucija)

Komunistička partija je preuzela vlast 21. marta 1919. godine. Njeni rukovodioci su proveli izvesno vreme u Sovjetskom savezu.²⁴ Socijalistička revolucija je po prvi put zahvatila jednu čitavu zemlju. Ona je donosila popularne, ali i brzoplete odluke (menjaju se uprave, naciolaizuje se velik deo privrede). To je bila diktatura proletarijata. Bela Kun (Kun Béla) je bio izvanrednih sposobnosti, bio je dobar govornik, umeo je da radi puno, a bio je u vezi i sa Lenjinom.²⁵ Komunisti su ubrzanim tempom menjali državu. Nit vodilja im je bila program, koji je napisan u Moskvi.²⁶ Iz Moskve su se vratili i komunisti manjinskih naroda.²⁷ Nova (komunistička) vlast je proširila pravo glasa na 50%

---

²³ Balogh-Gergely-Izsák-Jakab-Pritz: Magyarország a XX. században. Kossuth Könyvkiadó, 1985. 79. str. U knjizi Rokai-Đere-Pal-Kasaš: Istorija mađara, Clio, Beograd, 2002. 532-533 se kaže da je Krolji imao uticaja na zapadu. Događaji pokazuju da nije imao uticaja. Zapravo niko u Mađarskoj/Ugarskoj nije imao uticaja, poraz je ujedno i značio ranjivost. A ekstremne nacionalističke snage će se ojačati upravo zbog promašene Karoljijeve politike. Jedino su SAD i Velika Britanija htele pravedniji mir u etničkom smislu, ali to nije bio njihov strateški cilj, pa je prevagnula želja francuske diplomatije.

²⁴ Ćorović Miloš: Admiral na belom konju. Narodna knjiga Beograd, 1981. 19. str.

²⁵ Romsics Ignác: A 20. század rövid története. Rubicon Könyvek, 2007. 187. str.

²⁶ Siklós András: A Habsburg-Birodalom felbomlása. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987. 279.

²⁷ Siklós András: A Habsburg-Birodalom felbomlása. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987. 287.

stanovništva, ukinula je stare organe vlasti i uvela svoje, pokušavši da popravi životni standard radničkoj klasi.

Nova elita Sovjetske republike Mađarske (Tanácsköztársaság) nije želela da sebe sputava parlamentarnim procedurama, doduše nije ukinula stranke, ali je rad u parlamentu sveden na minimum, tek da se izglasa ustav Sovjetske republike Mađarske. Ona je na nižim nivoima promenila sistem i sudstvo, a postojale su i naoružane grupacije koje su sprovodile tzv. crveni teror u čemu su mnogi intelektualci i klerikalna lica stradala. Sam Ištvan Tisa tada već nije bio živ. Naoružani pojedinci pod vođstvom Tibora Samuelija (Szamuely Tibor), su se pojavljali u selima i ubijali nevine ljude, pogotovo tamošnje intelektualce. Taj teror je bio veoma brutalan. A njemu je kao povod poslužio i napad na Mađarsku/Ugarsku u čemu su prednjačili Rumuni.²⁸

Sovjetska republika Mađarske, je osetila da državu treba braniti, i nije verovala u Antantu kao Karolji. Na početku su postizali uspehe, ali je njihov problem i dalje bio, da se Mađarska nije mogla braniti bez veće organizovane vojske i naoružanja, doduše uspeali su mobilizirati radnike, pa je broj vojske porastao sa 25-40 hiljada na 200 hiljada. Ali odbrana zemlje nije bila moguća. Velesile su najavile nove granice prema Rumuniji i Čehoslovačkoj (iako je postojala i Slovačka sovjetska republika.)²⁹

Paralelno sa sovjetskom, pogotovo posle neuspeha republike, javili su se i naoružani pripadnici starog sistema, koji su sprovodili tzv. beli teror. Neki od njih su branili granice, na primer prema Austriji, ili ka novonastaloj Čehoslovačkoj republici, ali i oni su imali malo uspeha na nekim perifernim mestima.

Komunistika republika Mađarska je završila svoju burnu i kratku istoriju 1 avgusta 1919. godine. Nije mogla da izdrži strani pritisak, a i u zemlji je raslo nezadovoljstvo. Komunistička elita, koju je predvodio Bela Kun³⁰ je treća politička elita koja propada zbog nerešivih problema.

---

²⁸ Horthy Miklós: Emlékirataim. Európa História, 1990. 121. str.

²⁹ Romsics Ignác: A 20. század rövid története. Rubicon Könyvek, 2007. 187. str. 193. str.

³⁰ Veljić, Aleksandar u svom delu naglašava Antisemitizam, (9-10 str.) pošto su vođe komunističkog pokušaja bili jevrejskog porekla. Inače je ovaj autor tendenciozan, ne poznaje

Doduše, imali su malo vremena za to, ali ni uslovi nisu bili pogodni za jedan komunistički pokušaj. Kun i njegovi saradnici beže u Beč, gde dobijaju azil. A novu vladu, tzv. vladu sindikata (szakszervezeti kormány) formira Đula Peidl (Peidl Gyula) socijaldemokratski političar. Ova vlada nije imala nikakvu podršku³¹. Nije želela prihvatiti mirovni predlog zapadnih sila pa njega zamenjuje hrićanski socijalist Ištvan Fridrih (Friedrich István) državnim udarom, nakon što su Rumuni zauzeli Budimpeštu. Pošto je bilo bezvlašće Rumuni su sistematski prevozili u svoju zemlju sve što je vredelo i što su mogli.³² Fridriha velike sile nisu priznavale, jer ga je imenovao bivši namesnik, koji je već tada na intervenciju Beneša bio izgubio to pravo. U Mađarskoj/Ugarskoj nije mogao da bude namesnik član porodice Habzburgovaca.

Misija Klerka (George Russel Clerk), je svojim delovanjem smanjila tenzije, sa nekih zauzetih teritorija Mađarske/Ugarske su počele su da se povlače rumunske i češke trupe. Novi premijer od 24. novembra je bio hrišćansko-demokratski političar Karolj Husar (Huszár Károly), koji je bio učitelj po zanimanju, on je rukovodio zemljom do parlamentarnih izbora 25-26. januara 1920. godine. U Husarovoj vladi su dominirali konzervativni članovi. Novi izbori su održani po zakonu koju je vlada Fridriha prihvatila, tako se broj velikih i srednjih posednika smanjio sa 30 na 15 posto u parlamentu. Pripreme za izbor nisu bile fer. Hortijevi sledbenici su nesmetano vodili propagandu, i nezakonito su uticali na birače, zastrašujući ih dok drugi to nisu, a Hortija je još i Antanta podržala, jer su bili protiv povratka kralja.

5. Admiral na belom konju – smirivanje situacije i nastajanje postojanije političke elite (Protivrevolucija)

---

dovoljno termine o kojima govori, jedini mu je cilj da Hortija predstavi kao najvećeg zločinca. Ne poznaje dovoljno ni odnos Hortija i (sic!) Gomboša (Gömbös tj. na srpskom Gembeš), niti odnos Hortija i Hitlera. Čitav period posmatra iz aspekta zločina iz 1942. godine, iako Hortija velesile nisu optužile, a počinioce genocida su predali Jugoslaviji gde je izrečena i izvršena smrtna kazna nad njima. Čak je i Sombathelji Ferenc pogubljen, koji nije izdao naredbu za genocid.

³¹ Balogh-Gergely-Izsák-Jakab-Pritz: Magyarország a XX. században. Kossuth Könyvkiadó, 1985. 110. str.

³² Kontler László: Povijest Mađarske (Tisuću godina u srednjoj Evropi), Srednja Europa, Zagreb, 2007. 345. str.

Od ostavke Vekerlea, Mađarska/Ugarska je promenila čak sedam vlada. Antanti je bilo važno, da se konačno smiri situacija.

Mikloš Horti nije planirao da učestvuje u politici, povukao se na svoje imanje, kada je stigla do njega molba Đule Karoljija, koji je organizovao protivvladu (ellenkormány) 13. marta 1919 godine. On je pozvao Hortija da organizuje nacionalnu vojsku, za „borbu protiv boljševizma“.³³ Sledeći korak je bio da bude pušten u Segedin, što je postignuto posle dugih pregovora sa Francuzima. Pregovarao je sa iskusnim Telekijem (Teleki Pál) uz sebe i sa Stojanom Protićem, predsednikom srpske vlade, koji ga je podržavao u borbi protiv komunizma. Počele su da se skupljaju vojne jedinice oko Hortija. Horti ulazi u Budimpeštu 16. novembra 1919 godine. Tada je održao žestoki govor, snažno kritizirajući stanovnike Budimpešte, rekavši da su u blato gazili krunu i trobojku, ljudi obučeni u crvene krpe.³⁴ Pitanje namesnika je bilo ozbiljno pitanje, naime, Franjo Josip umire 1916. godine, a novi mađarski/ugarski kralj nije bio ustoličen. Glavna linija podele je bila podržavanje Karla IV ili da namesnik bude neki "istaknuti Mađar". Sile Antante nikako nisu želele Habzburgovce. Tada se, kao što sam Horti kaže³⁵, desilo ono što on nije nikako hteo, da bude uvučen u politiku. Prvog dana marta 1920. godine Horti je postao namesnik, sa obećanjem, da će mu se ingerencije proširiti. Logičan kraj toga je to što se morao povući namesnik Jozef, koji je bio popularan među Mađarima, a i ostavio je iza sebe praznu stolicu namesnika.

Horti je preuzeo rukovodstvo zemlje, kao namesnik (Zakon broj 2 1920 godine, 1920. évi II. törvénycikk)³⁶ u veoma lošem i nedefinisanim stanju. Nije se znalo gde su njene granice, strane vojske su veoma duboko prodrle u Mađarsku/Ugarsku. Niko nije verovao da se to može desiti. Mađarsko/ugarsko društvo je bilo u šoku.

U novonastaloj situaciji nije bilo povratka u stari režim, ali se i put ka komunizmu pokazalo neizvodljivim. U zemlju su pristizale izbeglice,

---

³³ Ćorović Miloš: Admiral na belom konju. Narodna knjiga Beograd, 1981. 29. str.

³⁴ Romsics Ignác (edit): Magyarország története. Akadémiai kiadó, Budapest, 2007. 791 str.

³⁵ Horthy Miklós: Emlékirataim. Európa História, 1990. 133. str.

³⁶ <http://1000ev.hu/index.php?a=3&param=7417>

koji su oterane sa svojih „ognjišta“, izgubivši posao i egzistenciju, iz različitih službi koje su bile povezane sa nekadašnjom državom koja je bila u raspadu, što niko nije mogao zaustaviti. U državi do Hortija nije bilo legitimne vlasti. Vlada Fridriha i Husara nije bila stabilna. Jedino je Horti raspolagao sa odanom vojskom od oko 30000 vojnika. Horti je bio izvanredan vojskovođa,³⁷ a u tom momentu se Mađarska mogla organizovati na način kao da se pacifikuje neka uzburkana teritorija. Horti je uz pomoć i blagoslov Antante sistematski razoružao polumilitantne formacije bilo kojeg ekstremizma. Posle izbora 1. marta 1920. parlament ga je izglasao za namesnika. Pored sebe je imao izvanrednog diplomatu Pala Telekija, koji je dobio mandat da formira vladu. Tokom mandata ove vlade će se potpisati Trijanonski ugovor, što će paradoksalno čak i ojačati Hortijevu vlast. Mađari su potpis dočekali u crno obučeni i sa zvonima sahrane, demonstrirajući na ulicama.³⁸ Osećali su se beznadežni, i nezasluženo kažnjeni. Posle potpisivanja Trijanonskog mirovnog ugovora i previranja koja su se dešavala krajem rata, nova umanjena država je bila u tražanju identiteta.³⁹ Horti je bio svestan, da nije političar, da nema dovoljno smisla za tu vrstu rukovođenja. Na primer: suviše je otvoreno govorio u raznim razgovorima.⁴⁰ Zato je posle Telekija potražio Ištvana Betlena (Bethlen István), čiji su preci vekovima bili u politici, a i on sam je bio veoma nadaren političar. Za svega nekoliko godina Mađarska, iako je pretrpela ogromne gubitke, uspela je opet da se organizuje i postala je država koja funkcioniše, a koja je umela čak i da se razvija.

Novi sistem je bila čudna mešavina demokratije i diktature. Neke od prvih odluka su bile usmerene protiv Jevreja (tzv. Numerus Clausus) da na fakultetima svi etniciteti budu prisutni u postotku na kojem su prisutni u društvu. Takođe je Teleki pokušao da sprovede agrarnu

---

³⁷ Svoja dela je opisao u svojim memoarima.

³⁸ Balogh-Gergely-Izsák-Jakab-Pritz: Magyarország a XX. században. Kossuth Könyvkiadó, 1985. 123. str.

³⁹ Kontler László: Povijest Mađarske (Tisuću godina u srednjoj Evropi), Srednja Europa, Zagreb, 2007. 329. str.

⁴⁰ Sakmyster, Thomas: Admirális fehér lovon (Horthy Miklós, 1918-1944). Helikon kiadó, 2001. 9. str.

reformu⁴¹, ali ona nije rešila srž problema. Ona će trajno remetiti društvenu ravnotežu umanjene Ugarske/Mađarske.

6. Pokušaj promene Hortijevog sistema

Kralj Karlo IV je želeo da zadrži presto u Mađarskoj, pošto u Austriji nije mogao. Horti je bio lojalan Habzburgcima, ali ne i Karlu IV. Zapravo je već nastao sistem „regenta bez kralja, sa admiralom bez mora“.

Kralj je marta 1921. godine prvo došao u Mađarsku/Ugarsku vozom, a u oktobru avionom. Ni Horti ni Antanta nisu bili zainteresovani za dolazak kralja. Vojska je objavljivala svoju privrženost Hortiju, čak je bilo i pucnjave između kraljeve pratnje i vojske. Posle neuspelog drugog pokušaja da dođe do prestolja Britanci su preuzeli brigu o njemu, i na kraju su ga smestili na ostrvo Madeira, gde je preživio ostatak svog života. To znači da nove promene političke elite nije bilo, a tada se još nije znalo da će hortijevski sistem potrajati sve do 1944. godine. Doduše, taj sistem je pretrpeo neke korekcije, ali Hortijeva vlast nije osporavana.

7. Zaključak

Ugarska/Mađarska je krajem Prvog svetskog rata dospela u situaciju, da je bila na rubu potpunog raspada. Stara imperija⁴² nije mogla da izdrži moderan rat. Za svega nekoliko godina, od Vekerlea do Hortija, Mađarska/Ugarska je promenila sedam vlada i tri političke elite, a konačno je četvrta elita mogla da je stabilizuje.

Problemi koje je sa sobom nosila, i ratni teret, nisu bili rešivi, ni za političku elitu koja je bila na vlasti dok je trajao rat. Nisu ih mogli rešiti ni revolucionarna opozicija, predvođena Karolji Mihaljem, a ni komunisti koji su nakratko dospeli na vlast.

Klasična politika feudalnog porekla reformirana posle 1867. godine, je zbog svojih a i sistematskih manjkavosti, a najviše zbog rata, propala. Vlada Karoljija je bila nesposobna da formuliše svoje strateške ciljeve, a sam Karolji nije imao državničkog iskustva. Uspostavljanje

---

⁴¹ Romsics Ignác (edit): Magyarország története. Akadémiai kiadó, Budapest, 2007. 794. str.

⁴² Ormos Mária: Magyarország a két világháború korában (1914-1945). Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998. 9. str.

komunističkog režima je bio čin koju nije mogao podržavati ni Sovjetski savez, jer je u njemu još trajao građanski rat, a zapadne zemlje su se protivile tome.

Tako se na kraju Hortijeva vlada i Hortijevski sistem pokazao kao stabilan, njega su prihvatili sile sa zapada, pogotovo što je bio antisovjetski raspoložen (u tome je veoma sličan bio srpskom kralju). Horti je bio garant mira u državi. U tom momentu je to odgovaralo zapadnim silama, ali su sa Hortijem doveli na vlast i revizionizam, a i konzervativni⁴³ nacionalizam. Nacionalizam je bio prisutan i u novonastalim državama. Hortijev režim posle vojnih operacija 1919-1920. godine je umirio vrenja u državi, uz blagoslov sila Antante.

Režim u Ugarskoj/Mađarskoj je bio veoma čudan. Bila je to kraljevina bez kralja, sam Horti je onemogućio dva puta Habzburškog prestolonaslednika Karla IV da bude krunisan, da bi vladao kao namesnik. I naravn, Horti je bio admiral bez mora. Parlamant nije nikada povratio svoj uticaj, naime o suštinskim pitanjima je Horti odlučivao, ali ne otvorenom diktaturom, nego preko mehanizama iza leđa parlamenta. Novi režim je bio autoritativan, sa elementima demokratije i parlamentarizma. On će težiti da promeni trijanonski mir koji je 1920. godine morao prihvatiti, zbog političke i vojne nemoći.

Hortijeva ličnost je veoma interesantna i kontraverzna. Bio je veran saradnik Franje Josipa, Džejms Džojcs (James Joyce) ga je učio engleski, smatrali su ga najžešćim antisemitom iako je uspeo da zaštiti velik broj Jevreja tokom Drugog svetskog rata, tako što je usporavao i sabotirao plan Ajhmana (Eichmann) o brzom sakupljanju Jevreja. Sarađivao je ali se i suprotstavio Hitleru.⁴⁴ I naravno, za srpskog čitaoca je poznat zbog masovnih ubistva u jugoistočnoj Bačkoj i Novom Sadu, koje on nije naredio, nego zaustavio. Bez obzira na to, on se i danas smatra najvećim krivcem za genocid. I ne samo za to.⁴⁵

---

⁴³ Kontler László: Povijest Mađarske (Tisuću godina u srednjoj Evropi), Srednja Europa, Zagreb, 2007. 333. str. čak govori i o postfeudalnoj strukturi koja je opstala.

⁴⁴ U svojim memoarima se i žali, jer su informacije o njemu plasirane od strane Hitlera. (Horthy Miklós: Emlékirataim. Európa História, 1990. 5. str.)

⁴⁵ http://www.betekinto.hu/2012_4_gellert_turbucz

8. Literatura:

- Balogh-Gergely-Izsák-Jakab-Pritz: Magyarország a XX. században. Kossuth Könyvkiadó, 1985.
- Ćorović Miloš: Admiral na belom konju. Narodna knjiga Beograd, 1981.
- Galántai József: A Habsburg-Monarcia alkonya. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985.
- Horthy Miklós: Emlékirataim. Európa História, 1990.
- Kontler László: Povijest Mađarske (Tisuću godina u srednjoj Evropi), Srednja Europa, Zagreb, 2007.
- Magyarország Története 1918-19, 1919-1945. Akadémiai kiadó, Budapest 1988. 8/1
- Ormos Mária: Magyarország a két világháború korában (1914-1945). Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998.
- Rokai-Đere-Pal-Kasaš: Istorija mađara, Clio, Beograd, 2002.
- Romsics Ignác: A 20. század rövid története. Rubicon Könyvek, 2007.
- Romsics Ignác (edit): Magyarország története. Akadémiai kiadó, Budapest, 2007.
- Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris, Budapest, 2000.
- Sakmyster, Thomas: Admirális fehér lovon (Horthy Miklós, 1918-1944). Helikon kiadó, 2001.
- Siklós András: A Habsburg-Birodalom felbomlása. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987.
- Vida Istvaán (Edit.): Magyarországi politikai pártok lexikona (1846-2010). I kötet. Gondolat Kiadó – MTA – ELTE Pártok, Pártrendszer, Parlamentarizmus Kutatócsoport, Budapest 2011.

– Veljić, Aleksandar: Mikloš Horti (Nekažnjeni Zločinac): Metaphysica, Beograd, 2009.

9. Izvori sa interneta

<http://1000ev.hu/index.php?a=3&param=7417> (pogledan 29. 09. 2016)

http://www.betekinto.hu/2012_4_gellert_turbucz (pogledan 28. 09. 2016.)

http://politologia.tk.mta.hu/uploads/files/archived/7054_0_Alkotmanyozas_Magyarorszagon_III_3.pdf.pdf (pogledan 15. 10. 2016.)

Resume

At the end of the first world war, Hungary became a totally unorganized country. The old empire⁴⁶ could not endure the modern war. In a few years from Wekerle to Horthy, Hungary has changed seven governments, and four political elites, and finally the fourth has stabilized the situation.

The problems of the system and the burden of the war could not be solved by a political elite that ruled at the time of the war, nor by the revolutionary opposition led by Mihály Károlyi, and the short term communist government was also not able to solve them.

The classical politics with feudal roots, renewed after 1867, has fallen because of systematic problems, but most of all because of the war. The government of Károlyi was not able to formulate its strategic goals. Károlyi himself had no experience in leading a country. The establishment of a communist regime happened when the Soviet Union had no power to help it, because of its civil war, and the powerful western states were against it.

That is how the leadership of Horthy became stable. He was accepted from the west, especially because he was anti-communist (as was the Serbian king). Horthy guaranteed peace in the state. At that moment it was good for western powers, but with Horthy they installed a regime

---

⁴⁶ Ormos Mária: Magyarország a két világháború korában (1914-1945). Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998. 9. str.

with revisionism and conservative nationalism.⁴⁷ Nationalism was common in the newly established states. Horthy managed to reassume the state and to maintain peace after the military operations in 1919 and 1920, with the agreement of the powers of Entente.

The regime in Hungary was really strange. It was a kingdom without a king. Horthy himself stopped two times the Habsburg Charles IV to come in Hungary and to be crowned, so he could rule as a governor. And, of course, Horthy was an admiral without a sea. The parliament has not regained its influence because Horthy was deciding about the main issues, but it was not an open dictatorship because he had mechanisms behind the back of the parliament. The new regime was authoritative, with elements of democracy and parliamentary system. He will try to change the treaty of Trianon, which he had to accept because of military and political weakness.

Horthy as a person is very interesting and controversial. He was a loyal associate of Franz Joseph, James Joyce taught him to speak English. He was considered to be a most severe antisemite, but he succeeded to save many Jews in a way that he sabotaged the plan of Eichmann about their fast aggregation. He collaborated with Hitler, but at the same time he opposed him.⁴⁸ And for the Serbian reader he is significant because of the mass murdering in the southeast of Bačka-Bácska and in Novi Sad/Újvidék, although he did not order it, but actually stopped it. Regardless, he is even today considered as the biggest culprit for genocide, and not just for that.⁴⁹

---

⁴⁷ Kontler László: Povijest Mađarske (Tisuću godina u srednjoj Evropi), Srednja Europa, Zagreb, 2007. 333. str. čak govori i o postfeudalnoj strukturi koja je opstala.

⁴⁸ U svojim memoarima se i žali, jer su informacije o njemu plasirane od strane Hitlera. (Horthy Miklós: Emlékirataim. Európa História, 1990. 5. str.)

⁴⁹ http://www.betekinto.hu/2012_4_gellert_turbuc